

Gamma3-projektet 2018-2019

Baggrund og overblik

METTE VEDSGAARD CHRISTENSEN, DOCENT, PH.D., VIA UNIVERSITY COLLEGE, LENE STORGAARD BROK, CENTERLEDER, PH.D., NATIONALT VIDENCENTER FOR LÆSNING OG KRISTINE KABEL, ADJUNKT, PH.D., DPU, AARHUS UNIVERSITET.

Artiklen er fagfællebedømt.

Hvordan praktiseres grammatikundervisning i grundskolens tre største sprogfag, dansk, engelsk og tysk? Og hvordan kan denne undervisning udvikles? Det er forskningsspørgsmålene i Gamma3-projektets undersøgelse. En forskergruppe på 14 forskere og vidensmedarbejdere fra VIA University College, Københavns Professionshøjskole, Nationalt Videncenter for Læsning og DPU, Aarhus Universitet har over en periode på to år undersøgt og eksperimenteret med grammatikundervisning i udskolningens tre største sprogfag. Spørgsmålene er blevet undersøgt i to delstudier med hver deres metodologi. Nærværende artikel introducerer det samlede Gamma3-projekt, formidler fund fra første del og skal læses som baggrund for de øvrige artikler i Viden om Literacy nr. 27, der går i dybden med nogle af de særligt interessante fund fra projektets anden del.

Undersøgelse af grammatikundervisning – et tværfagligt perspektiv

Undervisning i grammatik er ikke et område, der tidligere har været underlagt forskning i Danmark. Der findes få studier af læremidler, og de viser, at læremidlerne både i modersmålsfaget (L1) dansk og i et fremmedsprog som tysk langt overvejende bygger på en strukturelt orienteret skolegrammatik (Haukås et al., 2016; Bremholm et al., 2017). Men undersøgelser af læremidler er ikke det samme som

undersøgelser af undervisning, og vi fandt ingen dansk forskning om, hvordan en undervisning i grammatik i sprogfag konkret tager sig ud. Fra den internationale litteratur ved vi, at en strukturelt funderet og formelt orienteret undervisning i grammatik ikke styrker elevernes produktive (skriftlige) L1-færdigheder (Andrews et al., 2006; Graham & Perin, 2007) og heller ikke øger deres viden om grammatik (Funke, 2018). Nyere international forskning (fx Fontich & Garcia-Folgado, 2018; Myhill et al., 2019) viser dog nye veje for en grammatikundervisning, der viser elever, at grammatik kan ses som sproglige muligheder for betydningskabelse og ikke kun som et system af regler.

Med udgangspunkt i, at der ikke fandtes analyser af grammatikundervisning i Danmark, og at vi gennem teoretiske og empiriske indsigter fra den internationale forskning kunne se forskellige mulige veje for grammatikundervisningen, ønskede vi at undersøge, hvordan der undervises i et centralt, men underbelyst indholdsområde i skolens sprogfag. I forlængelse heraf ønskede vi også at undersøge, hvordan undervisningen kunne udvikles. Da grammatikundervisning er et indholdsområde, som deles på tværs af fagene, inddrog vi et tværsprogligt perspektiv for at finde ud af, om et tværsprogligt potentiale realiseres i praksis.

En etnografisk tilgang

Gamma3-projektet falder i to dele. Første del er en fokuseret etnografisk undersøgelse (Green & Bloome, 1997; Knoblauch, 2005) gennemført i syv

udskolingsklasser ved syv skoler i Danmark. Skolerne er valgt, så de repræsenterer en vis forskellighed i forhold til geografi, elevgrundlag og skolekultur. Datagrundlaget består af strukturerede undervisningsobservationer, lydoptagelser, artefakter fra undervisningen, interviews med alle deltagende lærere og tilfældigt udvalgte elever fra hver af de syv udskolingsklasser samt eliciterede tegninger af grammatikundervisningen udført af de interviewede elever. Undervisningsobservationerne, som udgør vores primære data, er nedfældet i feltnoter og efterfølgende dobbeltkodet af to forskningsmedarbejdere med udgangspunkt i et kodningsredskab udviklet af den samlede forskergruppe. Kodningerne blev kategoriseret ud fra: a. hvilke sproglige niveauer, der indgår i undervisningen (lyd, ord, sætning, tekst eller kontekst), b. hvilket sprog, herunder hvis sprog, gøres til genstand for undervisning (lærerens, elevens, lærebogens, eksterne teksters), c. organisering (klasse, gruppe, par, enkelt, teknologier), d. lærerens metasprog, e. elevens metasprog og f. eksplicite begrundelser i undervisningen (for en nærmere indføring i denne del af projektets metodiske grundlag se Kabel, et al., 2019).

Datagrundlaget og kodemanualen gav mulighed for at gennemføre en analyse af forskellige aspekter af grammatikundervisning. Vi var interesserede i at identificere og undersøge eksplicit grammatikundervisning, hvilket vil sige den undervisning, hvor der i klasserummet rettes direkte opmærksomhed mod sproglige fænomener. Nogle gange var sproglige strukturer og regelmæssigheder hovedindholdet i undervisningsaktiviteter, andre gange indgik eksplicit grammatikundervisning i andre aktiviteter som fx læsning eller skrivning. Samlet har vi undersøgt, hvor meget tid der bliver brugt på eksplicit grammatikundervisning i de tre sprogfag, hvilke aspekter af sproget der rettes opmærksomhed mod, hvad der udgør det sproglige grundlag, og hvordan grammatikundervisningen er organiseret i klassen. Gennem tegninger og interviews spurgte vi til, hvordan lærere og elever forstår grammatikundervisningen i de tre fag. Vores undersøgelse af praksisser har derfor tegnet et billede af, hvad der lægges vægt på i grammatikundervisningen i udskolingens sprogfag: Hvilke sider af sproget skal eleverne lære noget om, og hvordan skal de lære det? Hvordan opleves dette af klasserummets centrale deltagere?

I valg af design, og som grundlag for vores metodiske overvejelser, har vi taget udgangspunkt i et bredt teoretisk begreb om, hvad grammatikundervisning kan være, inspireret af et begreb om *multilevel grammatics* (Macken-Horarik et al., 2015). Undervejs har vi hentet inspiration i et mangefacetteret kontekstbegreb (se Kabel & Bjerre, 2020). Grammatikundervisning inkluderer i vores forståelse altså både nogle af sprogets mindste dele (fonologi), morfologi og syntaks (der som oftest er genstanden i en traditionel grammatikundervisning), men også tekstsammenhænge og kontekst.

På baggrund af analyserne fra første del har vi frembragt en række fund, som danner baggrund for en mini-intervention ved to skoler i anden del af projektet. Her er der tale om et skift i metodologi, idet vi ikke længere er forskere, der arbejder med fokuseret etnografi, men nu går ud som aktører, der sammen med en lærergruppe afprøver og undersøger andre måder at undervise i grammatik på. I interventionsprocessen er der tilvejebragt ny data i form af strukturerede observationer, video- og lydoptagelser af undervisning, lærer- og elevinterviews samt lydoptagelser af de forberedende workshops, hvor projektmedarbejdere og de deltagende lærere samarbejder om at udvikle didaktiske eksperimenter med grammatikundervisning. Nedenfor fremlægger vi de væsentligste fund fra første del og præsenterer design og indhold for anden del.

Fund delstudie 1: Praksisser i de tre fag

Vores undersøgelse fra de etnografiske studier tegner et billede af tre forskellige sprogfag.

Den dominerende praksis for grammatikundervisningen i *dansk* i de syv klasser identificerer vi som en individuel, traditionel grammatikundervisning: Eleverne arbejdede individuelt med isolerede sproglige fænomener på sætnings- og ordniveau og med et fokus på tegnsætnings- og staveregler. Aktiviteterne tog udgangspunkt i læremidler, ofte fra digitale læringsplatforme. Ofte lavede eleverne grammatikøvelser, der fokuserede på sprogets lavere niveauer, og ofte kun på et enkelt sprogligt niveau ad gangen, ligesom elevernes bidrag var

reduceret til udfyldelse af enkeltord eller dele af ord, fx endelser. Metasproget – et sprog om sprog – var kun til stede i begrænset omfang i disse aktiviteter, idet grammatiske begreber optrådte i læremidlerne, men sjældent indgik i de klasse-samtaler, elever og lærere førte. Denne form for grammatikundervisning var ofte tidsmæssigt afgrænset, fx kunne der være sat 30 minutter af til 'grammatik', eller det individualiserede grammatikarbejde fik pausekarakter for elever, fx når der var lidt tid tilbage af undervisningen, der skulle udfyldes. Pausekarakteren viste sig også ved, at eleverne sad med høretelefoner og befandt sig i 'deres eget rum'. Grammatikundervisningen blev overtaget af læremidlerne, eller det kunne tolkes, som at lærerne udliciterede grammatikundervisningen til læremidler og lod eleverne arbejde individuelt i hver deres tempi og med forskellige typer af grammatiske opgaver og aktiviteter. I den individuelle, traditionelle grammatikundervisning var der ingen fælles fortolkende aktiviteter, hvilket vi ellers observerede, når det drejede sig om undervisning i andre af fagets indholdsområder, fx i forbindelse med analyse af kortfilm, dokumentarfilm og forskellige tekster, som klassen læste i undervisningen.

Eleverne arbejdede individuelt med isolerede sproglige fænomener på sætnings- og ordniveau og med et fokus på tegn-sætnings- og staveregler.

Vi så i data også praksisser, der adskilte sig fra den ovenfor beskrevne. I nogle klasser forsøgte lærerne at kombinere læremidlernes grammatikfremstillinger og -øvelser med andre aktiviteter, fx når elever arbejdede med konjunktioner og skrivning af egne tekster. Det sproglige materiale var elevernes egne tekster, og der kobledes mellem valg på sætningsniveau, tekstsammenhæng og den kommunikative kontekst. Der var altså enkelte lærere i vores undersøgelse, der forsøgte at omdefinere og forandre egen undervisning og arbejde med at skabe sammenhæng mellem forskellige sproglige niveauer i en tekst, mellem grammatikbogens eksempler og kategorier og elevernes kommunikative færdigheder.

Der er mange nuancer i analyserne af grammatikundervisningen i danskfaget, som vi ikke kan få med i denne artikel, men det væsentligste fund er, at der i faget eksisterer flere samtidige og forskellige praksisser: Den formelt orienterede, individuelle grammatikundervisning dominerer, men samtidigt så vi praksisser, hvor lærere og elever afprøvede andre former for grammatikundervisning.

I feltnoterne fra observationerne noterede vi tidsoptælling i forhold til den undervisning, der foregik, og i *engelsk* fyldte den eksplicite grammatikundervisning ikke meget. På fem af de syv skoler registrerede vi stort set ikke eksplicit grammatikundervisning i engelsk, mens situationen var en helt anden på to af skolerne. Når vi så eksplicit grammatikundervisning, kunne undervisningen inddrage bevægelse og være organiseret som lege. Læreren kunne tilrettelægge en leg som ståtrold, hvor man 'befries', hvis man laver en sætning med en bestemt grammatisk form. På en skole arbejdede eleverne med grammatikøvelser på computer, på en anden skole arbejdede eleverne i grupper med forskellige grammatiske emner. Selvom organiseringsformen var forskellig, var indholdet det samme: Man arbejdede med traditionel skolegrammatik. Fælles for de to skoler, hvor man arbejdede med en eksplicit grammatikundervisning, var, at de havde konkrete udfordringer i forhold til de organisatoriske og strukturelle rammer for undervisningen. På den ene skole var engelsklæreren syg en del af den periode, hvor vi observerede, og undervisningen blev varetaget af en vikar, der havde fået til opgave at lede grammatikundervisning ved brug af selvforvaltende, digitale læremidler. På den anden skole underviste en lærer to sammenlagte klasser – også på grund af lærerfravær – og her var selvforvaltende grupper, der arbejdede med engelsk grammatik, en strukturel løsning.

Selvom organiseringsformen var forskellig, var indholdet det samme: Man arbejdede med traditionel skolegrammatik.

Særligt interessant for engelsk er, at vi stort set ikke så eksplicit grammatikundervisning i de

resterende klasser, hvilket blev bekræftet i elev-interviews, ligesom de deltagende engelsklærere formulerede sig stærkt forbeholdne over for en eksPLICIT grammatikundervisning. Sammenfattede kan vi sige, at en kommunikativ undervisningsform dominerede i nogle klasseværelser, mens den samme formelt-orienterede skolegrammatik, som vi så i danskfaget, tog form af pauseindslag eller øvelser på computeren i andre klasser. Den traditionelle grammatikundervisning spillede en betydelig rolle i nogle klasserum, men fungerede også som svar på strukturelle udfordringer i skolen, knyttet til det at drive skole: sygdom, vikardækning, lærermangel.

Grammatikundervisningen i *tyskfaget* skilte sig ud fra dansk- og engelskundervisningen. Vi så også i dette fag en del traditionel skolegrammatikundervisning, men organiseringsformen adskilte sig, idet aktiviteterne oftest foregik på klasseniveau og antog varierede former sammenlignet med de overvejende individuelle arbejdsformer i dansk og engelsk. Det havde som konsekvens, at grammatik blev gjort til genstand for klassesamtaler, og at metasproget – i modsætning til i dansk og engelsk – blev tydeligt i undervisningen. Samtidig så vi også i tysk, som i dansk, kontekstualiseret grammatikundervisning i enkelte klasserum, hvilket vil sige, at lærere og elever i undervisningen havde fokus på sproglige muligheder for betydningsskabelse i en bestemt situation. Det vil sige, at et sprogligt fænomen på for eksempel sætningsniveau – for eksempel en bestemt verbalform – blev forbundet med den kommunikative kontekst.

Det havde som konsekvens, at grammatik blev gjort til genstand for klassesamtaler, og at metasproget – i modsætning til i dansk og engelsk – blev tydeligt i undervisningen.

Opsamling og nye veje frem

Fundene fra Gramma3-undersøgelsens første del kan opsummeres som følger:

1. Der foregår meget individuel traditionel grammatikundervisning (i fagene dansk og engelsk)
2. Der foregår få gruppe- og klassesamtaler om grammatik (dog flere i tysk)
3. Der foregår stort set ikke et samarbejde på tværs af sprogfagene
4. Lærerne ønsker at udvikle en meningsgivende grammatikundervisning, der kan lære eleverne, at grammatik både er system og valg.

Med udgangspunkt i disse fund, men også med blik for international forskning i grammatikundervisning (fx Fontich & Garcia-Folgado, 2018; Myhill et al., 2019), mente vi, at der er potentialer for at udvikle en grammatikundervisning, der har flere niveauer af sproget i fokus på samme tid, og som tager udgangspunkt i hele tekster og sætter elever i situationer, hvor de kommer til at undersøge og diskutere sproglige valg. Et andet markant og tentativt fund er, at vi stort set ikke så referencer på tværs af de tre sprogfag. Indholdet i grammatikundervisningen i danskfaget forbandt sig ikke til engelsk og tyskfaget, ligesom der ikke mellem lærere fandtes et fælles sprog om grammatik. Der var altså ikke noget samarbejde på tværs af skolens sprogfag. Også dette fund tog vi med som grundlag for den lille intervention, vi satte i gang i projektets anden del.

Der er potentialer for at udvikle en grammatikundervisning, der har flere niveauer af sproget i fokus på samme tid.

Kontekstualiseret, tværsproglig grammatikundervisning – hvordan kan det se ud?

I undersøgelsens anden del udviklede vi en intervention i samarbejde med lærere på to skoler. Vi ville undersøge, hvordan en kontekstualiseret grammatikundervisning meningsfuldt kunne udformes og foregå i dansk, engelsk og tysk, og hvilke potentialer og udfordringer der er i denne måde at undervise i grammatikundervisning på. Aktiviteterne skulle tage udgangspunkt i hele tekster og støtte elever i at se forbindelser mellem valg på ord-, sætnings- og/eller tekstniveau og kommuni-

kativ kontekst. Det var også et fokuspunkt at gøre grammatikundervisningen til et fælles anliggende for hele klassen og dermed inddrage klassesamtalens muligheder for at samtale om og diskutere sprog.

Interventionerne forgik på to forskellige skoler og gik på tværs af sprogfagene i de deltagende klasser. Et af forløbene havde til formål at vise eleverne, at det, de erfarede om sprog og mening i litterære tekster, kunne være en resurse, når de skulle arbejde med lignende fænomener i de andre sprogfag. I dansk arbejdede eleverne således med nogle af de forskellige sproglige resurser, som kan bruges til at skabe dialoger i litterære tekster. Aktiviteterne tog udgangspunkt i to litterære tekster, som adskiller sig på dette punkt. I *Et vintereventyr* af Arthur Krasilnikoff pakkes dialogen ind i selve den episke handling, og ytringsverbter og deres tilføjelser bidrager til tekstens mening. Fortællestilen er således på mange måder ret traditionel. I *Berørte Katrine* af Kim Fupz Aakeson er det dialogen, der uden anførselsverbter eller andre bidrag fra fortælleren i lange passager bærer historien. Hos Aakeson taler personerne endvidere et hverdagsligt ungdomssprog, som eleverne sikkert kunne identificere sig med. De to meget forskellige fortællestile skaber på forskellig vis billeder af historiens personer, men positionerer også læseren forskelligt. Den traditionelle fortæller tager læseren i hånden, men hos Aakeson må læseren læse mellem og bag linjerne i dialogerne uden mange regibemærkninger.

I interventionen var det planlagt at støtte eleverne i at se, hvordan sproglige valg i teksten har betydning for læserens møde med den. De skulle mere konkret erfare, at valg af verbter og adverbier skaber semantisk variation i tekster, og at syntaktiske valg kan være med til at karakterisere de personer, der fortælles om. Undervisningen i danskfaget lagde både et metasprogligt og erfaringsmæssigt grundlag for at iagttage og diskutere de samme fænomener i engelsk og i tysk. I alle tre fag arbejdede eleverne således med udgangspunkt i tekster, hvor dialoger, og dermed ytringsverbter, adverbier og forskellen mellem direkte og indirekte tale, spiller en rolle i fremstillingen.

I et andet forløb var syntaksen i fokus for grammatikundervisningen. Her blev eleverne støttet i at få

øje på og gøre sig erfaringer med forfeltets muligheder for at fremhæve eller nedtone information på både dansk, engelsk og tysk. Eleverne skulle som en del af forløbet analysere og selv producere korte informerende beskrivelser til fotos fra World Press Photo og her drøfte, hvordan ændringer på forfeltets plads er forbundet med kommunikativ kontekst. Ideen var, at eleverne fik greb om forfeltets betydning for sætningens informationsstruktur.

De konkrete fund fra eksperimenterne i anden del er beskrevet i de følgende syv artikler i dette tidsskrift. Vi har blot lagt anslaget her i den introducerende artikel, så læseren kan se, hvordan fundene fra første del har udviklet sig til interventioner i anden del.

Veje frem

Gamma3-undersøgelsen peger på, at der er behov for at kvalificere grammatikundervisningen både set i lyset af den internationale forskning og set fra lærerperspektiv: Lærerne i Gamma3-undersøgelsen ønsker inspiration og billeder på, hvordan de kan gå andre veje. Men samtidig viser undersøgelsen også, at der er brug for endnu grundigere undersøgelser af, hvordan grammatikundervisning praktiseres, og der er brug for at eksperimenteres sammen med lærerne for at finde ud af, hvordan nye former for grammatikundervisning kan tage sig ud. I nærværende artikel har vi fremlagt Gamma3-projektets design og tempi: først et fokuseret etnografisk studie (første del), fulgt op af en lille intervention udarbejdet i samarbejde med sproglærere fra skolerne (anden del). Første del er afrapporteret i en større rapport (Kabel et al., 2019, se link i tekstboksen nedenfor), mens analyser og fund fra anden del lægges frem i de syv følgende artikler i dette tidsskrift.

Vi vil med denne forskning rejse en diskussion om grammatikundervisningen i skolen i dag og samtidig bidrage til at kvalificere fremtidige diskussioner blandt lærere, læreruddannere og forskere om, hvad eleverne skal lære om sprog, og hvordan de skal undervises i det, med blik for de forskellige fag, deres vidensgrundlag og deres traditioner. Vi mener, at der er et stort behov for at forske mere i grammatikundervisning og sammen med lærere i

sprogfagene at gå nye didaktiske veje, der kan blive virkningsfulde i forhold til elevernes egen sprogbrug og viden om sproglige valg.

Læs statusrapport over delstudie 1 her:

Kabel, K., Christensen, M. V., & Brok, L. S. (2019). *Hvordan praktiseres grammatikundervisning i dansk, engelsk og tysk ? Statusrapport Gramma3*. Link: <https://www.videnomlaesning.dk/media/2762/gramma3rapport-2019.pdf>

Referencer

Bremholm, J., Bundsgaard, J., Fougat, S. S., & Skyggebjerg, A. K. (2017). *Læremidlernes danskfag*. Aarhus Universitetsforlag.

Fontich, X., & García-Folgado, M.-J. (2018). Grammar instruction in the Hispanic area: The case of Spain with attention to empirical studies on metalinguistic activity. Contribution to a special issue Working on Grammar at School in L1 Education: Empirical Research across Linguistic Regions. *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 18, 1-39. <https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2018.18.04.02>

Graham, S., & Perin, D. (2007). *Writing next: Effective strategies to improve writing of adolescents in middle and high schools – A report to Carnegie Corporation of New York*. https://www.carnegie.org/media/filer_public/3c/f5/3cf58727-34f4-4140-a014-723a00ac56f7/ccny_report_2007_writing.pdf

Green, J., & Bloome, D. (1997). Ethnography and Ethnographers of and in Education: A Situated Perspective. I: Flood, J., Lapp, D., & Heath, S. B. (red.), *Handbook of Research on Teaching Literacy Through the Communicative and Visual Arts*. Macmillan Publishers.

Haukås, Å., Malmqvist, A., & Valfridsson, I. (2016). Sprachbewusstheit und Fremdsprachenlernen. Inwiefern fördert die Grammatik in skandinavischen DaF-Lehrwerken die Sprachbewusstheit der Lernenden? *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht*, 21(2), 13-26.

Kabel, K., & Bjerre, K. (2020). Kontekstualiseret grammatikundervisning – hvad er det? *Viden om Literacy*, 27, 20-29.

Kabel, K., Christensen, M. V., & Brok, L. S. (2019). *Hvordan praktiseres grammatikundervisning i dansk, engelsk og tysk ? Statusrapport Gramma3*. Københavns Professionshøjskole, VIA University College & Nationalt Videncenter for Læsning <https://www.videnomlaesning.dk/media/2762/gramma3rapport-2019.pdf>

Knoblauch, H. (2005). Focused ethnography. *Forum Qualitative Sozialforschung*, 6(3). <http://dx.doi.org/10.17169/fqs-6.3.20>

Krasilnikoff, A. (1987). *Et vintereventyr. En uskyldig historie fra 1955. Kalkunens himmelfart og andre uskyldige historier*. Gyldendal.

Macken-Horarik, M., Sandiford, C., Love, K., & Unsworth, L. (2015). New ways of working 'with grammar in mind' in School English: Insights from systemic functional grammatics. *Linguistics and Education*, 31, 145-158. <https://doi.org/10.1016/j.linged.2015.07.004>

Myhill, D., Lines, H., & Watson, A. (2019). At skabe betydning med grammatik – Et repertoire af muligheder. *DANSK*, (4). Dansklærerforeningens Forlag.

Aakeson, K. F. (2016) *Berørte Katrine*. Gyldendal.